

^{1*}Оспан Н.А., ²Кокеева Д.М.

¹1-курс PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²филос.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: ospannazym@gmail.com

ҚАЗАҚСТАНДА ТІЛ САЯСАТЫ БАҒЫТТАРЫ

Бұл мақалада Қазақстандағы тіл саясатының жалпы жағдайы, мемлекеттік және ресми тіл мәселесі, тіл саясатының негізгі бағыт-бағдарлары қарастырылады. Қазақстанда тәуелсіздік жылдарында бірде-бір этнос өз тілін жоғалтқан жоқ. Қазақ топырағы 100-ден астам этностардың басын қосты. Әрине, бүкіл этникалық көптүрлілік бір ұлтқа айналу үшін басты фактор – қазақ тілі – мемлекет тілі болып табылады.

Мемлекеттік тілді білу және бірнеше тілдерді меңгеру ел азаматтарының жекелей бәсекеге қабілеттілігін арттыратындығын білдіретін, мемлекеттік деңгейде әрбір қазақстандық кем дегенде үш тілді бірдей: қазақ тілін, орыс тілін және ағылшын тілін меңгеруі тиіс деген нұсқаулар жасалды. Бұл мақалада Қазақстанның егеменділігі мен жаңа мемлекеттік тіл саясаты жағдайында жаңа тіл жағдайының қалыптасуына қатысатын құндылықтардан жастардың хабардар екендігі айтылады.

Сонымен қатар үштілділік, мағынасы бойынша мультилингвизм, сөзсіз байытатындығы жөнінде баян етіледі. Зерттеушілер мультилингвизмнің артықшылықтарын сипаттайды, мультилингвизм жаһандық менталитеттің қалыптасуының көрсеткіш факторы ретінде талқыға түседі. Бұл тек бірнеше тілде сөйлеу қабілеті ғана емес, сонымен бірге бірнеше өркениеттің мәдени құндылықтарын сіңіретін ойлаудың ерекше типі ретінде қарастырылады. Қазақстанның жоғарғы оқу орындарында ағылшын тілінде пәндерді оқытатын оқытушыларды дайындау келешектің кепілі. Мақсат анықталды – қашықтықтан оқу мен онлайн-оқудың дамыған жүйелерін құру, мемлекеттік тіл мен үштілділікті белсенді дамыту.

Түйін сөздер: қазақ тілі, мемлекеттік тіл, тіл саясаты, тіл мәселесі, көптілділік, қостілділік, үштілділік.

^{1*}Ospan N.A., ²Kokeyeva D.M.

¹1st year PhD student, AlFarabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty

²Candidate of philosophical sciences, docent, AlFarabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,
*email: ospannazym@gmail.com

The directions of language policy in Kazakhstan

In this article it is examined the general situation of the language policy of Kazakhstan, the problem of the state language and the main directions of the language policy of Kazakhstan. During the years of independence, no ethnic group in Kazakhstan lost its language. Kazakh land united more than a hundred ethnic groups. Of course, the main factor in uniting ethnic diversity into one nation is the state language – the Kazakh language. The knowledge of the state language and mastering several foreign languages means increasing the personal competitiveness of citizens of the country. Each Kazakh citizen is obliged to master at least three languages: Kazakh, Russian and English at the state level.

At the same time, in this work, it is stated that young people have learned about the values associated with the formation of a new language situation in the context of the independence of Kazakhstan and the new language policy.

In this article it is described that trilingualism within the meaning of multilingualism is certainly enriching the people. Researchers describe the privileges of multilingualism, multilingualism has been discussed as an indicator of the formation of a global mentality. This means not only being able to speak several languages, but also a special kind of thinking to inculcate the cultural values of several civilizations. Training of teachers of disciplines in English in higher educational institutions of the republic is a

guarantee of the future. The goal is clear – the creation of advanced systems of distance-learning and online-learning, to actively develop the state language and trilingualism.

Key words: Kazakh language, state language, language policy, multilingualism, bilingualism, trilingualism.

^{1*}Оспан Н.А., ²Кокеева Д.М.

¹PhD докторант 1го года обучения, Казахский национальный университет имени альФараби, Казахстан, г. Алматы

²к.филос.н., доцент, Казахский национальный университет имени альФараби, Казахстан, г. Алматы

*email: ospannazym@gmail.com

Направления языковой политики Казахстана

В этой статье рассматриваются общее положение языковой политики Казахстана, проблема государственного языка и основные направления языковой политики Казахстана. В годы независимости в Казахстане ни один этнос не утратил свой язык. Казахская земля объединила более ста этносов. Конечно, основным фактором объединения в одну нацию этнических разнообразий является государственный язык – казахский. Знать государственный язык и освоить несколько иностранных языков означает повышение персональной конкурентноспособности граждан страны. Каждый казахстанец обязан владеть минимум тремя языками: казахским, русским и английским языками на уровне государства.

Вместе с этим, в этой работе приводятся данные о том, что молодежь осведомлена о ценностях, связанных с формированием новой языковой ситуации в условиях независимости Казахстана и новой языковой политики.

В данной статье описывается, что трехязычие по смыслу мультилингвизм непременно обогащает. Исследователи описывают привилегии мультилингвизма, который обсуждается в качестве показателя формирования глобального менталитета. Это означает не только знание нескольких языков, но и привитие культурных ценностей нескольких цивилизаций. Подготовка преподавателей дисциплин на английском языке в высших учебных заведениях республики является гарантией будущего. Цель – создание развитых систем дистанционного и онлайн-обучения, активное развитие государственного языка и трехязычия.

Ключевые слова: казахский язык, государственный язык, языковая политика, мультилингвизм, билингвизм, трилингвизм.

Кіріспе

Ғасырлар бойы этносты біріктіретін құндылықтар – тіл, дін, салт-дәстүр, мәдениет, тарих. Кез келген тіл – бұл адам өмірінің пәлсапалылығын, оның құндылықтарын, өзін-өзі ұстау стилін, ойлау бейнесін қалыптастыратын мәдени құралы болып табылады. Басты саяси құндылық – мемлекет, ал басты мәдени құндылық – тіл. Тіл – ұлттың өмір сүруінің қажетті шарты, бұл туралы 18-ғасырдың өзінде-ақ неміс философы Готфрид Гердер айтып кеткен. Әрбір ұлттық тіл – бірегей. Өзінің лексикалық құрамы, білдіру тәсілі және мәдени мұрасы бойынша қазақ тілі – өте бай тіл.

Шешендік өнер қазақтарға ертеден тән, халықта сөзді шебер қолдануға бұрын да ден қойылып, бүгін де бағаланып келеді. Қазақ тілі ежелгі мәдениеттік мұра мен байлығын сақтаушы ғана емес, сонымен бірге қазақстандық тілдік полиэтникалық ортаның жүрегі болып табылады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан-ақ елімізде Қазақстанның барлық халықтарының мүддесін ескеретін, елдің барлық этностарының

тілдік құқықтарының қадағалануын, қарым-қатынас, тәрбие, оқу және шығармашылық тілін еркін таңдауды қамтамасыз ететін, үйлесімді тіл саясаты жүргізіліп келеді.

2013 жылдың сәуір айының 24-жұлдызында Қазақстан халықтарының Ассамблеясының 20-сессиясында сөз сөйлей отырып, Қазақстан Президенті Н. Назарбаев айтып кетті: «Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның тілдерінің, мәдениеті мен дәстүрлерінің полифаниялық үндестігі сенімді үнге ұласып, өзіне тән бояулар мен сұлулыққа ие болды. Қазақстанда тәуелсіздік жылдарында бірде-бір этнос өз тілін жоғалтқан жоқ. Біз өте мұқият сақтап келеміз және тіпті ең кіші этникалық топтардың – ассириялықтардың, рутулдардың, лакталықтардың және тағы да көптеген басқалардың мәдениетін дамыту үшін барлық мүмкіндіктерді жасап отырмыз. Қазақ топырағы 100-ден астам этностардың басын қосты. Әрине, бүкіл этникалық көптүрлілік бір ұлтқа айналу үшін мықты қатырғыш керек. Бүгін ұлтты қатайтатын басты фактор – қазақ тілі – мемлекет тілі болып табылады» (Суллейменова Э., 2009. 1-7.).

Одан ертерек Қазақстан халықтарының Ассамблеясының 17-сессиясында Елбасы атап өтті: «біз 2017 жылға дейін республика халқының 80%-ы, ал 2020 жылға дейін 95%-дан төмен емес халық мемлекеттік тілді меңгереді, 2020 жылға дейін ағылшын тілін меңгерген халық саны 20%-ды құрауы тиіс деген мақсат қойдық». Біз сонымен қатар орыс тілін, басқа қазақстандық этностардың тілдерін дамытамыз». Ел Президенті бұл ойын Халыққа Жолдауында бейнелік символдармен дамытты, онда ол мемлекеттің жаңа саяси бағытын – «Қазақстан – 2050» стратегиясын жолдады: «2025 жылға қарай қазақ тілі өмірдің барлық салаларында негізгі тілге айналып, тегіс қарым-қатынас тілі болады. Біздің егемендігіміз, біздің тәуелсіздігіміз ұлтты біріктіретін, тастай берік қылатын – ана тілімізді иеленеді. Бұл біздің мемлекетіміздің тәжіндегі негізгі гауһар тасындай» (Свинчукова Е.Г., 2011-3-5.).

Стратегияда Президент, қазақ тілінің және мемлекет құратын ұлттың ұлттық құрылыс үрдісіндегі рөліне қатысты ұрандар түрінде құрастырылған бірнеше идеологиялық концептілерді ұсынды: «Қазақ ұлтының негізгі шоғырландырушы факторларының бірі жауапты тіл саясаты»; «тіл – халықты шоғырландырғыш», қазақ тілі – бұл біздің рухани өзегіміз», «қазақ халқы және мемлекеттік тіл дамушы қазақстандық азаматтық қауымдастықтың біріктіруші орталығы ретінде маңызды орынды иелене бастады (Сулейменова Э., 2009. 1-7.).

Қазақ тілін кеңінен тарату және мемлекеттік тілді меңгермеген еліміздің азаматтарына жәрдемдесіп, оны оқытудың тиімді тәсілдерін ойлап табу және бұл жұмысқа барлық мемлекеттік және қоғамдық институттарды жұмылдыру мақсаты қойылған. Н. Назарбаев өз Жолдауында атап өтті: «қазақ тілі өмірдің барлық салаларында кеңінен қызмет етіп және негізінен мемлекеттік тіл ролін атқаратын болғанда, біз өз мемлекетімізді «Қазақ мемлекеті» деп атаймыз. Елбасы қазақ тілінің модернизациялануын ақылмен түсінуді ұсынды: тілдің дәстүрлі қалпын сақтай отырып, оның бар байлығын, оның алуан түрлі лексикалық қабаттарын дамыту қажеттігін, терминология мәселелерінде консенсусты іздестіріп, тілді қазіргі заманға сай жасау керектігін айтқан болатын. Ол кейбір қалыптасқан халықаралық терминдердің қазақ тіліне аударылу талпыныстарын сынға алды: «Дүние жүзінде бірдей қабылданған терминдер бар, олар кез келген тілді байытады. Біз өз өмірімізді, өзімізді қиындатамыз, ақылымызды шатастырамыз» (Свинчукова Е.Г., 2011.-3-5.).

Мемлекеттік тілдің интеграциялық рөлі жөнінде этникааралық қарым-қатынас саясатында маңызды факторлардың бірі ретінде республиканың Мемлекеттік хатшысы Марат Тажиннің қатысуымен өткен этносаясат бойынша жиналыста айтылды. Мемлекеттік хатшының сөзінде кез келген мемлекеттің мемлекеттік тіл мәселесіне үлкен көңіл бөлетіндігі, оған дүниежүзілік қолдау көрсететіндігі айтылды. Бүкіл дүние жүзінде, либералды саясат жүзеге асырылатын елдерде мемлекеттік тілді міндетті түрде меңгеру жөнінде қатаң заңдар қабылданады. Мұндай құбылыс Германияда да, Ресейде де бақыланады, мұнда азаматтық алу үшін және еңбек мигранттарына орыс тілі бойынша емтихан тапсыру тәртібі енгізілген. Ал Қазақстан, керісінше, бұған қатысты демократиялық және либералдық бағытталған. Тіл – өзін-өзі өндіретін жүйе, өзінің ішкі заңдарына сүйеніп дамытын тірі организм екендігі белгілі. Елде тілдердің қызмет етуін заң актілерінің күшінің көмегімен өзгерту әлеуметтік апатқа апарып соғуы мүмкін. Ол қандай да бір мөлшерде инертті болып келеді, қалыптасқан тілдік дәстүрге тәуелді. Зерттеушілер тіл инерциясының өткен кезеңде жинақталған үлкен күшін айғақтайды және іс жүзінде тілдік кеңістікте басымдық позициясын бұрынғыдай орыс тілі иемденіп келеді. Ал мұның себептері алыс тарихта емес. Қазақ тілі халықтың еншісіне тиген барлық өзгерістерге ұшырап отырған. Төңкеріске дейін патшалық империя кезінде қазақтар Ресейлік империя халықтарының ішінде халық саны бойынша алтыншы орында болған. Алғашқы кеңестік энциклопедияда қазақтар – «КСРО-ның ең ірі түркітілді ұлты» деп анықталды (Трушкина К.А., 2014.-41-49).

Ұлттық комиссариаттың Ресей Федерациясы ұлттарының ісі бойынша 1920 жылы жасалған есебіне сәйкес 1916 жылғы қазақтардың саны 5,2 млн адамға жетті. Бірақ бұл мәліметтер, ресейлік тарихшы С.М. Исхаковтың ескертуінше, жергілікті түркі тұрғындарының санын кемітіп көрсетеді. Бұл қатысты жетістіктің өзі 1930 жылдары құлады. 1926 жылы төңкеріс жылдары мен азаматтық соғыстағы шығындардан кейін қазақтар саны 6 млн 200 мыңға жетті. Зорлықпен ұжымдастыру мен аштықтың нәтижесінде 2 млн қазақтар (этностың үштен бірі) қырылды, 1 млн-ға жуығы республикадан тыс кетті, Қытайға, Иранға және тағы басқа елдерге. Тың жерлерді игерудің алғашқы жылдарында қазақтардың саны республика халқының жалпы санынан

29%-ға дейін төмендеді. Осылайша қазақтар өздерінің тарихи Отанында этникалық азшылыққа айналды. Осы жағдайларда қазақ тілі өз позициясын бірте-бірте жоғалта берді, оқуға міндетті емес тілге айналды. Қазақстанның тұрғылықты халқы өз тілдерінде сөйлеуге ұялатын жағдайға жетті. Ұзақ жылдар бойы білім дәстүрлі және бірыңғайланған кеңестік жүйемен жүргізілді (Трушкина К.А., 2014. – 41-49).

60-шы жылдары орыс тілі жоғары оқу орындары мен ғылымның негізгі тіліне айналды, қазақ тілінде білім беру мектептерінің саны қысқара берді. «Тоқырау» кезеңінде кітаптардың 95%-ы мен телебағдарламалардың 70%-ы орыс тілінде шықты, бүкіл іс-қағаздары орыс тілінде жүргізілді. Бірақ тілден қатаң айырылу кезінде де алдыңғы толқын ана тілін сақтап, ұрпағына бере алды. Мұнымен бірге дәл осы қиын жылдарда орыс тілді ортада өскен ұрпақ қалыптасты. Осылайша екітілділік тарихи жағдайда қалыптасты, Қазақстанның халқының басым бөлігі екітілді қатар сөйлеп жүрді: қазақ және орыс тілдерінде. Билингвизм – бәсекелестік артықшылық, бізге ортақ өткен өмірімізден мұраға қалды және бүгін оны көптілділік күшейтеді (Сулейменова Э., 2009. – 1-7.).

Атақты ресейлік саясаттанушы Юрий Солозобов атап айтады: «Қазақтардың XX ғасырдағы ұлттық тарихы трагедияға толы болғанына қарамастан, қазақ халқы ұлттық кек алудан алыс болды. Бұрынғы Кеңес Одағының көптеген республикаларының ішінде қазақ этносы Мәскеумен санасқан жоқ, кеңестік өткен өмірінен бас тартумен саяси капитал жинауды ойлаған жоқ. Қазақстан Республикасы – Кеңес Одағы құлағаннан кейінгі кеңістікте қазіргі заманғы Ресейге жағымсыз көзқарас танытпаған жалғыз ел. Осыған Ресей Федерациясының қазіргі саяси басшылығы шын көңілден барлық қазақтарға және Нұрсұлтан Назарбаевқа жеке алғысын білдіреді. Қазақ тілінің жалғыз мемлекеттік тіл ретіндегі ерекше мәртебесі өте қисынды. Айтпақшы, Қазақстан Республикасы – орыс тіліне жоғары ресми мәртебе берген бұрынғы Одақтың (Ресейден басқа) жалғыз бөлігі. Қазақстан – тіл саясаты мәселелерін ащы қайшылықтар мен қақтығыстарсыз шешкен елдердің бірі. Елде «Тілдер туралы» Заң, Тіл саясаты концепциясы және 2011-2020 жылдарға тілдердің қызмет етуі және дамуының жаңа Мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылуда. Мемлекет тілдердің даму үрдісін жан-жақты қолдайды, соның ішінде орыс тілінің жалпымәдени қызметін сақтау жалғасып келеді. Мемлекеттік тілмен қатар мемлекеттік

ұйымдарда, сонымен бірге жергілікті өзін-өзі басқару органдарында ресми түрде орыс тілі қолданылады. Ол барлық жерде оқытылады, мемлекеттік немесе мемлекеттік емес оқу орындарында міндетті пән болып табылады. Орыс тілінің тарихи және дәстүрлі мықты позициясы бар. Оның дамуға, қарым-қатынасқа жол салғаны сөзсіз. Бүгінгі таңда сыртқы дүниеден ақпараттың үлкен ағынын біз орыс тілі арқылы қабылдаймыз. Орыс тілінің қызмет ету саласын сақтау Қазақстанның интеграциялық үрдістерге талпынысына жауап береді және жаһандану жағдайында Қазақстанның мықты бәсекелестік артықшылығы болып табылады (Трушкина К.А., 2014. – 41-49).

Мемлекеттік тілді білу және бірнеше тілдерді меңгеру ел азаматтарының жекелей бәсекеге қабілеттілігінің факторына айналады. Мемлекеттік деңгейде әрбір қазақстандық кем дегенде үш тілді бірдей: қазақ тілін, орыс тілін және ағылшын тілін меңгеруі тиіс деген нұсқаулар жасалды. Бұл адамның алдында өзін-өзі дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер ашады, оған дүниетанымын едәуір кеңейтуге және өз еліне пайдасын тигізуге көмектеседі. Қазақстанның егеменділігі мен жаңа мемлекеттік тіл саясаты жағдайында жаңа тіл жағдайының қалыптасуына қатысатын құндылықтардан хабардар жастар өсіп шықты. Жаһандық этнотілдік жағдайдың «қиығы» көрсеткендей, сөйлеушілер саны жөнінен қытай тілінен кейін ағылшын тілі болып табылады. Жер шарының 500 млн-ға жуық тұрғыны ағылшын тілін ана тілі деп есептейді, ал 1 млрд-тан аса адам екінші тілі – макроделдал ретінде қолданады.

Үштілділік, мағынасы бойынша мультилингвизм, сөзсіз байытады. Зерттеушілер мультилингвизмнің артықшылықтарын сипаттайды: «бұл – жаһандық менталитеттің қалыптасуының көрсеткіш факторы»; «бұл тек бірнеше тілде сөйлеу қабілеті ғана емес, сонымен бірге бірнеше өркениеттің мәдени құндылықтарын сіңіретін ойлаудың ерекше типі, басқа сөзбен айтқанда, диалогқа ашық ойлау». Қазақстанның 32 жоғары оқу орындарында ағылшын тілінде пәндерді оқытатын 5500 оқытушыларды дайындау басталды. Мақсат анықталды – қашықтықтан оқу мен онлайн-оқудың дамыған жүйелерін құру, мемлекеттік тіл мен үштілділікті белсенді дамыту. Оқу жылында Қазақстанның барлық мектептерінде үштілділікке көшу басталды, бірінші сыныптан ағылшын тілін үйрену енгізілді, ал одан ары – жекелеген пәндер ағылшын тілінде оқытылатын болады. Қызықты тәуел-

ділік және заңдылықты әлеуметтанушы Зарема Шаукенова тапты. Ұлттың басқа да мәдени құралдарын (дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар) игерумен қатар мемлекеттік тілді меңгеру нақты әлеуметтік жағдайдың, қандай да бір этникалық топтардың қоғамдық үрдістерге сәтті бейімделуінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Осылайша, зерттеуші жүргізген әлеуметтік сауалнамалардың нәтижелері көрсеткендей, қазақ тілін, қазақ және орыс тілін меңгерген азаматтар тек алға озып шығады, бұл еліміздің қазіргі таңдағы дамуына және келешегіне қатысты оптимистік баға дегенді білдіреді. Қазақтілділер арасында өмірге қанағаттану деңгейі – 73,2 %, екітілділер (билингвистер) – 71,9%, орыстілділер – 53,9 % құрайды. Мемлекеттің оптималдық тіл кеңістігін құру тілдердің функционалдық қарым-қатынасын нақты анықтауын талап етеді, бұл келесі статистикалық мәліметтерді анықтауға көмектеседі. Бірақ, ең алдымен, республиканың халқының этникалық құрылымы жөнінде статистикалық мәліметтерге көз жеткізу қажет.

Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2018 жылғы 1 маусымда еліміздегі халық саны 18 253300 адамға жетті, соның ішінде қалалықтар саны 10 514300 мың (57,6%), ауылдықтар 7 739000 мың адам (42,4%) болды. 2017 жылғы 1 маусыммен салыстырғанда халық саны 239100 мың адамға немесе 1,3%-ға артқан. Көпэтникалық Қазақстанда 130-дан аса ұлттар мен халықтар тұрады. Олардың арасында саны жағынан ең ірілері 7 этнос – қазақтар, орыстар, өзбектер, украиндықтар, ұйғырлар, татарлар, және немістер, олар елдің халқының 95,6%-ын құрайды. Қазақстанның халқының этникалық құрылымы 2012 жылы пайыздық қатынаста келесідегідей көрініс табады. Халықтың жалпы санында едәуір салыстырмалы салмақ қазақтардікі – 64,5% және орыстар – 22,35%. Басқа этностар мен этникалық топтардың үлесіне республиканың халқының 13,2%-ы тиеді. Олардың 2,96 % – өзбектер, 1, 88% – украиндықтар, 1,42% – ұйғырлар, 1,22% – татарларлар, 1,08% – немістер. Қазақстандағы халық саны 1999 жылы 14 млн 955 106 адамды құрады, ал 2009 жылы – 15 млн 982 343 адамды, 2010 жылы – 16 204 617 адам (Сулейменова Э., 2009. – 1-7.).

Санақаралық кезеңде Қазақстанның 1999 және 2009 жылдардағы жалпыұлттық санақтар арасында қазақтар саны 26,1 пайызға артқан және 10 098,6 мың адамды құраған. Өзбектер саны 23,3%-ға артып, 457,2 мың адамды

құраған, ұйғырлар саны – 6%-ға артып, 223,1 мың адамды құраған. Орыстардың саны 15,3%-ға кеміп, 3797,0 мың адамды құраған, немістер – 178,2 мың адамды құрап, 49,6%-ға кеміген, украиндар – 39,1%-ға кеміп, 333,2 мың адамды құраған; татарлар –18,4%-ға кеміп, 203,3 мың адамды құраған; басқа этностар – 5,8%-ға кеміп, 714,2 мың адамды құраған. Осылайша, әлеуметтік-мәдени, демографиялық қозғалысына қарай Қазақстанның 70 пайызын қазақтар құрайды және қазақ халқының үлесі әрбір онжылдықта өсіп келеді. Республикадағы этномәдени білім құрылымының тілдік «қиындысы» мынадай көрініс табады. 2011/2012 оқу жылдары басында республиканың қазақ тілді жалпы білім беретін мектептерінде оқушылар саны 1 590,7 мың адамды құрады, ал орыс тілді – 819,5 мың, өзбек тілді – 77,9 мың, ұйғыр тілді – 14,4 мың, тәжік тілді – 3,8 мың, неміс тілді – 0,2 мың, ағылшын тілді – 1,7 мың. Қазақстан жоғары оқу орындарында 2010/2011 оқу жылдарында ұлттар бойынша оқыды: 471,2 мың қазақтар, 102,5 орыстар, 7,1 мың украиндар, 8,5 мың өзбектер, 2,0 мың белорустар, 0,5 мың қырғыздар, 5,8 мың татарлар, 4,1 мың немістер, 18,7 мың – басқа ұлттар. Сонымен қатар статистиканың адамдардың этнотілдік тұрмысының менталдық және психологиялық негіздеріне қатысты қызықты мәліметтері де баршылық (Сулейменова Э., 2009. 1-7.).

2009 жылы жүргізілген жалпыұлттық санақтың нәтижелеріне байланысты Қазақстанның жалпы халқының 62%-ы мемлекеттік қазақ тілін еркін меңгерген. Мұнда мемлекеттік тілді Қазақстан халқының 74%-ы ауызша түсінеді, орыс тілін еркін меңгергендер – 84,8%, 94,4%-ы орыс тілінде ауызша түсінеді. Ағылшын тілін Қазақстанда елдің халқының 7,7%-ы еркін меңгерген, бұдан екі есеге артық адам ағылшын тілін ауызша түсінеді. 98,4% қазақтар ауызша қазақ тілін түсінеді, 93,2%-ы еркін жазады және оқиды. Статистикалық агенттіктің түсіндірмелерінде көрсетіледі, еркін жаза алатын адам әдетте еркін оқиды және ауызшаны түсінеді, ал еркін оқи алатын адам ауызшаны да түсінеді. Дегенмен де, бірқатар сарапшылар бұл сандарды алдамшы деп санайды. Белгілі қоғам қайраткері, профессор Амангелді Айталының айтуынша, мұнда этнопсихологиялық фактор жасырылған: қазақтар ана тілін білмейтіндігін ұялғаннан мойындағылары келмейді. Тілдік фактор ұлттың негізгі идентификациялық сипаты ретінде өте сезімтал және маңызды. Осы бояқ бойынша қазақ ұлтының қазақтілді және орыстілді бөлігін ажыратады. Жүрегі ауыра отырып, этностың ой-

шыл бөлігі қазақ социумының өзінің байланыс немесе түбірін жоғалту, аумақтық топтастырылуы, руға бөлінуі қағидалары бойынша бытыраңқылығын айтады: «нағыз (таза)» және «шала (аралас)» қазақтар, «батыс-шығыс, солтүстік-оңтүстік»; «қалалық-ауылдық»; Өз туған жеріне қайтып келген Отандастарымыз да бар. Сондықтан қазақ қоғамының бірлігін барлық күшімізді біріктіре отырып, нығайту өте маңызды. Қазіргі заманғы қазақтар, ғасырлар дәстүрлерін қадағалай отырып, бірлік пен толеранттық, патриоттық үлгілерін көрсетуі қажет. Мұнда тіл интеграцияның негізгі факторына айналады. Бұл арада үміттендіретін де болжамдар бар екендігін айта кеткен жөн. Бүгін де елде, статистикалық мәліметтер көрсеткендей, оқушылардың 60 пайызы мемлекеттік тілде білім алады. Бұл егер бала биылғы жылы мектепке барса, онда осыдан он-он екі жылдан кейін қазақ тілін толығымен меңгерген қазақстандықтардың жаңа ұрпағы өсіп шығады дегенді білдіреді. Қазіргі таңда тарихи маңызды мәселелердің бірі – қазақ тілінің латын жазу үлгісіне көшуі белсенді түрде талқыға түсуде. 2050-Стратегиясында ел Президенті, әлемге интеграциялану және біздің балаларымыздың ағылшын тілі мен Интернет тілін үйренуіне, ең негізгісі – қазақ тілінің модернизациялануына жағдай жасайтын осы қадамның қажеттілігіне сендіре отырып, бұл жұмыстың аяқталу мерзімін – 2025 жылды белгіледі, қоғамның бір бөлігі бұл үрдістің жеделдетілуін және оның Астанадағы ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесінің басталуына дейін шешуді ұсынады. БАҚ мәліметтері бойынша қоғамның басым бөлігі Президенттің бұл үндеуін мемлекет пен қоғамның барлық салаларына қатысты маңызды шешім деп санайды. Қазақ графикасының реформасы – бұл халықтың ішкі мәселесі және қазақ тілінің модернизациялануы мен дамуына деген қажеттілік; Лингвистер кириллица негізінде жазылатын қазақ алфавиті ана тілінің фонетикалық жүйесін нақты бермейді. Латын графикасы осы кемшіліктердің орнын толтыра алады. Қазір қазақ алфавитінде 42 әріп бар – орыс тілінің 33 әрпі және 9 өзінің арнайы әріптері. Ал қазақ тілінің фонетикалық жүйесінде 28 ғана дыбыс бар. Латын алфавитінде 26 әріп. Қазақ алфавитінің латындануы мәселесі 1989 жылдан, Қазақстандағы тілдер жөнінде Заң қабылданғаннан бері талқыланып келеді. Содан соң ел Президенті 1995 және 2006 жылдары Қазақстан халықтары Ассамблеясының сессияларында көтерді. Мемлекет көшбасшысы мүмкіндіктерді жан-жақты зерттеуді ұсынды.

Қазақтардың тарихында алфавитті көшіру бірнеше рет жүзеге асырылған (Телебаев Г.Т., 2011.-1-3.).

1929 жылдан 1940 жылдарға дейін Кеңес үкіметі бастамасымен қазақтар латын графикасын қолданып келді. Түркітілді республикаларда ол кезде қарама-қайшы пікірлер болған, мысалға, қазақ ағартушысы Ахмет Байтұрсынов латын графикасын мақұлдамай, өзі авторы атанған және қазақтар 1929 жылға дейін қолданған жетілдірілген араб графикасына тоқтауды жөн көрген. Бірақ бәрі әйтеуір орнына келеді емес пе. Уақыт алфавит алмастыру қажеттілігін және түрік интеграциясын қайта еске түсірді. 1992 жылы Түркияда тәуелсіз елдердің өкілдерінің қатысуымен түркітану конгресі өтті (қазір дүние жүзінде олардың саны 7), онда түркі халықтарына бірыңғайланған графика құру қажеттігі жөнінде айтылды. Ол кезде латын графикасына Өзбекстан, Әзербайжан және Түркіменстан өте бастаған еді. Бүгін түрік тілдерінің терминологиясын реттеу және салыстырмалы терминологиялық сөздіктер құру бойынша қадамдар жасалуда. Осылайша, Түрік кеңесінде, төрт түркітілдес елдердің: Әзербайжанның, Қазақстанның, Қырғызстанның, Түркияның басшыларының бастамасы мен қолдауымен құрылған кеңес орнында Терминологиялық комитет құрылды. Түркі әлемі қазіргі таңда 200 миллион адамды біріктіреді. Бұл, мысалға, кіруші елдердің 170 миллион адам халқымен Кедендік Одақ сияқты жалпыөркениеттік нарық. Мұның бәрі – Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясатының көрсеткіш ерекшелігі (Телебаев Г.Т., 2011.-1-3.).

Дегенмен де, Қазақстанда латын графикасын енгізу мәселесі бойынша қоғамдық пікір екі бағытқа бөлінді. Жақтаушылар бұл басқа елдермен, әсіресе түркітілдес елдермен ақпарат алмасуға тек жағымды әсер етеді дейді. Бір бөлігі латын графикасына өту және тілде жаңа формаларды енгізу қазақ тілінің дамуына жаңа дем береді, қазақ социумының бөліну үрдісін тоқтатады деп үміттенеді және сенеді. Шаралардың қарсыластары бұған үлкен қаржылық шығындар кететіндігі және 70-80 жыл көлемінде қалыптасқан рухани-мәдени мұралардың жоғалуы қаупі төніп тұрғандығы жөнінде дәлелдер келтіреді. Біз жоғарыдағы айтып кеткен профессор А. Айталы, «латын графикасына өтумен мемлекеттік тіл мәселесі шешімін табады және тілдік жоққа шығарулар қолға алынады деген масайрау үмітке» күмән келтіреді, елдегі тілдік жағдайдың өзгеруіне күмәнданатындығын айтады: «мемлекеттік тілге сұраныс болмаған

қоғамда латын графикасын қолдану қажеттігі туындай ма?». Үшіншілер, өздерінен басқа ешкімге түсініксіз иероглифтерді ғасырдан ғасырға қолданып келе жатса да, олардың динамикалық дамуына және экономикалық жетістіктерге қол жеткізуіне кедергі келтірмейтін Қытайды, Кореяны мысалға алады. Интернет бүгін қытай тілінде де, араб тілінде де және басқа алфавиттерде де дамып келеді. Кімдікі дұрыс уақыт көрсетеді. Қазақстандықтар әзірге әлеуметтік желілерде жеңіл және өз бетінше хат жазысып, «СМС-ті» латын әріптерімен теріп жатқанда, лингвистер қазақ тілінің өзіне тән әріптерінің латын транскрипциясымен белгілеудің әртүрлі нұсқаларын дайындап жатыр. Олардың ең қарапайымы – диакритикалық, яғни қосымша әріпүсті және әріпасты белгілерді пайдалану. Кейбір мәліметтерге сүйенсек, қазіргі таңда жүзге жуық жобалар дайын болды. Олардың барлығын бірнеше типтерге бөлуге болады: біреулері ағылшын алфавитінің 26 әрпін пайдалануды, басқалары – диакритикалық белгілерді ұсынады (Телебаев Г.Т., 2011. – 1-3.).

Талқылау дискуссиялар «жалпы латын графикасы қажет пе» дилеммасы айналасында да жалғасуда. Соның арасында саяси шешім қабылданып қойды және бүгін жоспар жасап, нақты әрекет алгоритмін дайындау мәселесі алға қойылды. Жалпы тіл жағдайына және оның келешегіне қатысты пікірталастар мен күмәндардың болуымен – бір нәрсе анық: тіл саясаты мен ұлт құрылысында қалаған жетістіктерге бірте-бірте, тапжылмай, жүйелі қол жеткізуге болады. Саясаттанушылардың болжамдары бойынша алдағы үш-төрт жылда партиялық-саяси тәртіп толығымен негізденеді, мемлекеттік тілді меңгермеген адамның қандай да бір таңдаулы қызметке үміттен алмауы, мемлекеттік мекемелерде, қызмет көрсету саласында, құқық қорғау және сот органдарында қызметтік мансабын жасай алмауы да түсінікті болып келеді. Орта және жоғары буын психологиялық жайсыздықты сезінеді: қазақ аудиториясының алдында мемлекеттік емес тілде сөз сөйлеген жараспай тұрады. Мәдениеттанушы, шығыстанушы-қытайтанушы, ММУ Шығыс тілдері институтының түлегі, ұлы қазақ классигінің ұлы Мұхтарұлы Мұрат Әуезов айтады: «Қазіргі таңда ана тілін білмеу ұнамсыз. Жас болсаң – болады, ал егде тартқаныңда, сенің батанды алуға қуанышты оқиғаға шақырып жатса, сен, ақ шашыңмен, әжіміңмен, өз тілінде осы мейрамда қажет сөздерді жеткізе алмасаң – бұл сондай үйлесімсіздік. Менің дәл осы себеппен оқшау өмір сүріп

жатқан замандастарым бар. Ана тілі – бұл ата-бабаларының мұрасынан, балаларының және немерелерінің алғашқы басқан қадамдарынан тұратын қаттама. Біз, қалай дегенмен де, ана тілі ортасында тұлғаға айналамыз, тек сол арқылы ғана ұлттық мәдениетімізге қатысты бола аламыз. Осымен ғана сыртқы дүниенің қызығушылығын оятамыз». Бүгін Мұрат Әуезовтің генетикалық мықты қайнар көздерден сусындаған, білгір, парасатты және көркем тілі – дәстүрлі қазақ әдеби тілінің үлгісі. 1960 жылдардың өзінде ММУ аспиранты болып жүрген кезінде Мұрат Әуезов, ана тілін ата-бабаның ұлы мұрасы ретінде меңгеру, сақтау, дамыту – әрбір ұлттың мәртебелі борышы екендігін жете түсінді, сонымен бірге қазақ жастарының арасында ұлттық тарихты, мәдениетті, ана тілін, салт-дәстүрді тарату мақсатында Мәскеуде, Ленинградта, Ригада оқып жатқан қазақ студенттерінің Мәскеуде «Жас тұлпар» мәдени-ағартушылық қоғамын ұйымдастырды. Мұрат Мұхтарұлы, ана тілін білмеу әбестік болатынын алдын ала болжаған өз әкесінің көріпкелдік қасиетін және анасы, татар қызы Фатима Ғабитованың, ол студент ұлына қазақтың жүз мақал-мәтелін құрастырып, «Қытай тілін оқимын деп, ана тілінді ұмытпа» деген сөздермен хатпен бірге салған даналығын атап айтады (Сулейменова Ә., 2009. – 1-7.).

Қырғыз классигі Шыңғыс Айтматовтың атакты сөздерін қалай еске түсірмеске: «Тіл–кез келген халықтың қасиетті рухы, тіл – оның тәжірибесінің, танымының, мәдениетінің, тарихының тоғысуы. Тіл – эмоционалдық сезім мен ұлт жады». Кез келген тілдің қызмет етуінің қажетті шарты – оның сұранысқа ие болуы. Көптеген сарапшылар қазақ тілін білуге қызығушылық тудыратын толыққанды тартымды мәдени ортаның және негіздің, сонымен бірге республиканың барлық этностарының қатысуымен осы титулдық этностың маңыздылығын атап көрсетеді. Тіл табиғи жағдайда, еш күштеусіз, халықтар арасындағы өзара түсіністікті дамытуға пайдасын тигізерліктей оқытылуы тиіс (Жикеева А.Р., 2011. – 1-7.).

Саясаттанушы Андрей Чеботарёв атап көрсетеді: «Тілге деген сұраныс оның тартымдылығының, байлығының және мүмкіндіктерінің шамасына қарай адамдардың сұранысына ие болуы қажет. Ең алдымен, кез келген ұлт өкілдері жағымды ойлауды үйренуі тиіс және өзін-өзі бағалай алуы қажет. Тіл саясатын жүзеге асыру патриоттық сезіміне негізделуі керек, еш жағдайда шыдамсыздық пен жағымсыз эмоцияларға негізделмеуі керек. Шыдамды-

лық пен адалдық қоғамның бірігуші негізін күшейте алатын позитивті сәт болып табылады. Этносаяси саясаттың мақсаттарын сәтті жүзеге асыру үшін көпжылдық және еңбекті көп қажет ететін жұмыс керек. Талап етілетін уақыт, ұрпақ ауысуы қажет. Қазақстанның әрбір азаматы үшін қазақ тілінде сөйлей білуі тілдік құрылыстың тапсырмаларына қол жеткізуге деген оптимизм мен сенімділік бар. Қазақ тілінде сөйлеп үйренеміз және тіл құрылысының тапсырмаларын орындаймыз деп үміттенеміз. «Елу жылда – ел жаңа», «Елу жылда халық та жанарады» дейді халық даналығы (Жикеева А.Р., 2011.-1-7.).

Қазақстан Республикасы – тіл саясаты мәселелерін қақтығыстарсыз, қиындықтарсыз шешіп жатқан аздаған қазіргі замандағы елдердің бірі. Елде барлық этностардың тілдерінің еркін дамуына барлық қажет жағдайлар жасалған. Бүгінгі таңда қазақстандық қоғамда жаңа қабылданған «Қазақстан-2050» елдің дамуы стратегиясына сәйкес қазақстандықтардың қазақ тілін, орыс тілін, ағылшын тілін меңгеруіне бағытталған үш тілдік саясат белсенді түрде жүргізіледі.

Тіл – ұлттық мемлекеттің негізі, сондықтан бұл мәселе тек мәдени ғана емес, сонымен қатар саяси болып табылады. Тіл – ұлттық бірліктің негізін қалаушы механизмі, ұлттың әлеуметтік құрылым ретінде қалыптасып, өндірілуінің және тілдік әртүрлілікті сақтау құралы. Қазақстандағы үш тұғырлы тіл жөнінде Елбасы Н.Ә. Назарбаев әртүрлі ресми отырыстар мен сөйлеген сөздерінде жиі айтады. Бұл идея алғаш рет 2006 жылғы қазан айында Қазақстан Халықтар Ассамблеясының XII сессиясында айтылды. Ол кезде Елбасы үш тілді білу қазақстандық балалардың болашағы үшін маңызды деп атап көрсетті.

2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында Нұрсұлтан Әбішұлы «Үш тұғырлы тіл» мәдени жобасын кезең-кезеңмен жүзеге асыруды бастауды ұсынды (Примин В.В., 2011.-6-9.).

Қазақстанның халықтарының рухани дамуымен қатар ол ішкі саясаттың жеке бағыты ретінде белгіленді. «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді қолданатын жоғары білімді ел ретінде танылуы тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қарым-қатынас тілі, ағылшын тілі – жаһандық экономикаға сәтті қосылу тілі», – деп айтты Елбасы. Басқа сөздермен айтқанда, үш тұғырлы тіл идеясын қарапайым және түсінікті формуламен жеткізуге болады: мемлекеттік тілді дамытамыз, орыс тілін қолдаймыз, ағылшын тілін үйренеміз.

Үш тұғырлы тіл идеясы әдемі концепция ретінде пайда болып қана қоймай, тіл саясатының жаңа форматына айналды. Ол өмірлік қажеттілігімен байланысты жасалды. Бүгінгі таңда ақылды экономиканы енгізіп, әлемге ашық елдер сәтті даму үстінде.

Қазақстан азаматтарының үш тілді меңгеруі бағытын ұстанып, бүгінгі шындық – үш тұғырлы тіл елдің бәсекеге қабілетті елге айналуына куә болады. Лингвистикалық байлық жаңа білім іздеуге бет алған «ашық ойлаудың» әлеуметтік-психологиялық әсерін туғызады. Бірнеше тілді еркін меңгерген азаматтар елдің ішінде сияқты, шет елдерде де бәсекеге қабілетті тұлғалар болады.

Көпұлтты Қазақстан жағдайында ұсынылған үш тұғырлы тіл қоғамдық келісімді нығайту факторы болып табылады. Үш тілдің дамуына көңіл бөлу Қазақстан халықтарының басқа тілдері назарсыз қалады дегенді білдірмейді. Мәдениеттер мен тілдердің көптүрлілігі – бұл ұлттық игілік. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап мемлекет посткеңестік кеңістікте либералды тіл саясатын жүргізіп келеді, яғни Қазақстанның барлық халықтарының мүдделерін үйлесімді ескереді. Іс жүзінде ол елдің барлық этностарының тілдік құқықтарын сақтауды, қарым-қатынас, тәрбие, оқу мен шығармашылық тілін еркін тандауды қамтамасыз етеді. Қазақ тілді және орыс тілді мектептермен қатар елде аралас тілде оқытатын 2067 мектеп және қандай да бір ұлттық тілде оқытатын 90 мектеп жұмыс істейді. Елде диаспоралардың тілдік сұраныстарын қанағаттандыру мақсатында этнолингвистикалық орталықтардың және жексенбілік мектептер желісі кеңінен дамыған. Олардың саны жыл сайын артуда. Қазақстанда барлық этностардың мәдениеті мен тілдерін дамытудың бірегей формуласы жасалған. Ол ел мақтанышы. Аксиома – патриотизмнен тығыз байланысты мемлекеттік деңгейде маңызды мемлекеттік тіл мәселесі. Бұл әлемдік тәжірибемен расталады.

Франция сыртқы әлеммен бәсекелестік жағдайында отандық мәдениет пен мемлекеттік тілді қолдауға, нығайтуға қанша күш жұмсағаны, Ұлыбританияға және Германия Федеративтік Республикасына қанша мигранттар келіп жататындығы белгілі. Бірақ барлық жерде мемлекеттік тіл басты ролді атқарады. Қазақстан да осы тізімде. Ел Президенті Қазақстан Халықтары Ассамблеясының XII сессиясында атты: «Мемлекеттік тіл – Отан деп бастайтын ту, елтаңба, әнұран тәрізді рәміз болып табылады. Ол елдің барлық азаматтарын бірігуге шақырады (Жикеева А.Р., 2011. – 1-7.).

Бүгінгі таңда қазақ тілін үйренуге барлық мүмкіндіктер жасалуда. Мемлекеттік мекемелерде және кәсіпорындарда қазақ тілін үйрену курстары ашылып, ғылыми-әдістемелік материалдар басылып, таратылуда. Елбасының тапсырмасымен мемлекеттік тілді меңгерген ұлты қазақ емес мемлекеттік ұйымдар қызметкерлерін сыйлықтармен марапатталады. Көптеген азаматтар өзінің патриоттық міндетін – қазақ тілін үйренуді түсінеді. Сонымен бірге мемлекеттік тілді білу тұлғалық бәсекеге қабілеттілігі, кез келген салада мансабының өсуі факторы болып табылатындығын түсінетін уақыт келді.

«Қазақстан – 2050» жаңа Бағдарламасына сәйкес, «мемлекеттік тілді дамыту жұмысының стратегиялық мәні бар». Ол өте терең және жүйелі болуы қажет. Өсіп келе жатқан буынға балабақшадан бастап қазақ тілін оқыту керек. Тілді оқыту әдістемелерін жетілдіру қажет, оларды заманауи талаптарды ескере отырып, модернизациялау, яғни жаңартып отыру қажет (Примин В.В., 2011. – 6-9.).

Жаңа оқулықтар, әдістемелік құралдар, оның ішінде электронды құралдар болуы керек. Осы бағыттағы ұлттық-мәдени орталықтары мен бірлестіктердің бастамаларын қолдап отырған жөн. Осы тұрғыдан мемлекеттік тілді оқытуды ұйымдастыру бойынша орыс және славян бірлестіктерінің тәжірибесі қызықты және жағымды. Екінші жағынан, ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде орыс тілінің позициясын сақтауда негізгі талапты ескеру керек. Қазақстан қоғамы өте төзімді. Республиканың тұрғылықты емес халық өкілдері өздерін жайлы сезінеді және елдің ұлттық, діни, немесе тілдік негізде бөлініп кетуі жөнінде ойламайды да. Қазақстан халқының басым бөлігі екі тілді – қазақ және орыс тілдерінде сөйлейді. Қазақстанда қостілділіктің өзіндік типі қалыптасты – қазақи-орыс, орыс тілі республика халқының қаймағы арасында кеңінен тараған.

Тіл саясаты Қазақстан Республикасы территориясында тұрып жатқан этностардың қарым-қатынасында маңызды бөлшек болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстанда орыс тілі барлық жерде оқытылады, ол мемлекеттік және мемлекеттік емес оқу орындарының міндетті пәні болып табылады. Қазақстанда орыс тілінің қызмет етуі тұрақты және мемлекеттік қолдауға ие. Бұл орыс тілінің бүгін ие боп тұрған әлеуметтік қызметтерін толық көлемде сақтауға кепілдік береді. Болашақта орыс тілі ғылым мен техниканың әртүрлі салалары бойынша негізгі ақпарат көздерінің бірі, алыс және жақын шет елдермен

қарым-қатынас құралы болып қала береді. Елдің экономикалық және ғылыми-техникалық дамуы мүдделері орыс тілінде алынатын білімнің қажеттілігін анықтайды.

Қазақстан Республикасының Ата Заңы – ҚР Конституциясында – заңды түрде бекітілген, «мемлекеттік ұйымдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарында қазақ тілімен тең дәрежеде ресми түрде орыс тілі қолданылады». Сондықтан қазақ тілінде іс-қағаздарын жүргізу мемлекеттік органдарда орыс тілін пайдалануды тоқтатуды білдірмейді. Барлық мемлекеттік органдар тіл саласында күші бар заңдарды нақты қадағалауы керек (Примин В.В., 2011.-6-9.).

Қазақстанның ақпараттық кеңістігінде орыс тілінің ролі маңызды. Жақын болашақта орыс тілін білу жеке бәсекеге қабілеттілік факторы болып қала береді. Бұған еш күмән жоқ.

Үштілділік идеясы сонымен бірге ағылшын тілін оқу қажеттілігімен байланысты. Бүгін ағылшын тілін білу ақпараттар ағыны мен инновацияларымен жаһандану әлеміне есік ашады. Бұл шетел тілін меңгеру шет елдерде әлемнің ең үздік жоғары оқу орындарында оқу және ғаламшардың алдыңғы қатарлы дамыған елдерінде тәжірибе жинақтау мүмкіндігін береді.

Ағылшын тілін білу – бұл іскерлік қарым-қатынас үшін және әлемнің кез келген нүктесінде бизнес жүргізудің міндетті талабы.

Қазіргі замандағы Қазақстанның сөзсіз жетістіктерінің бірі көптеген этностар мен мәдениеттердің бейбіт өмір сүруінің дайындалған және сәтті жұмыс істейтін бірегей моделі болып табылатындығы шындық. Ең алдымен бұл тиімді қызмет ететін бірегей мәдени және діни өзара байланыс институтына – Қазақстан халықтары Ассамблеясына қатысты. Ол ҚР Парламентінің заң шығарушылық әрекетіне тікелей қатысуға мүмкіндік алған. Қазақстан Республикасында мемлекеттің тілдік байлығының дамуына ерекше қамқорлықпен және көңілмен қарайды. Қазіргі замандағы қоғамның дамуында оның маңызды ролі бар. Осы жолда көптеген зерттеушілер үлестімді тіл саясатын жүргізу көпұлтты Қазақстанда қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты сақтаудың басты шарттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының қазіргі замандағы тіл саясаты Қазақстанда адамдық потенциалды дамыту үшін барлық мүмкіндіктерді жасайды. Бұл елдің әлемнің 30 дамыған мемлекеттерінің қатарына қосылу қарсаңында ерекше маңыздылық танытады. Осылайша, Қазақстандағы үш тұғырлы тіл – елдің, қоғам уақытында және толық жүзеге асыруға тиіс ел

потенциалының ары қарай дамуына бағытталған стратегиялық концепция болып табылады. Тілдік үш тұғырлылық идеясы, мағынасы бойынша бәсекеге қабілетті Қазақстанның жедел дамуына мақсатталған ұлттық идеологияның маңызды бөлігі. Қазақстан үздіктер ішінде теңдесі жоқ ел (Жикеева А.Р., 2011.-1-7.).

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, тіл саясаты Қазақстан Республикасы территориясында тұрып жатқан этностардың қарым-қатынасында маңызды бөлшек болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстанда орыс тілі барлық жерде оқытылады, ол мемлекеттік және мемлекеттік емес оқу орындарының міндетті пәні болып табылады. Қазақстанда орыс тілінің қызмет етуі тұрақты және мемлекеттік қолдауға ие. Бұл орыс тілінің бүгін ие боп тұрған әлеуметтік қызметтерін толық көлемде сақтауға кепілдік береді. Болашақта орыс тілі ғылым мен техниканың әртүрлі салалары бойынша негізгі ақпарат көздерінің бірі, алыс және жақын шет елдермен қарым-қатынас құралы болып қала береді. Елдің экономикалық және ғылыми-техникалық дамуы мүдделері орыс тілінде алынатын білімнің қажеттілігін анықтайды.

Тіл саясаты Қазақстан Республикасы территориясында тұрып жатқан этностардың қарым-қатынасында маңызды бөлшек болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстанда орыс тілі барлық жерде оқытылады, ол мемлекет-

тік және мемлекеттік емес оқу орындарының міндетті пәні болып табылады. Қазақстанда орыс тілінің қызмет етуі тұрақты және мемлекеттік қолдауға ие. Бұл орыс тілінің бүгін ие боп тұрған әлеуметтік қызметтерін толық көлемде сақтауға кепілдік береді. Болашақта орыс тілі ғылым мен техниканың әртүрлі салалары бойынша негізгі ақпарат көздерінің бірі, алыс және жақын шет елдермен қарым-қатынас құралы болып қала береді. Елдің экономикалық және ғылыми-техникалық дамуы мүдделері орыс тілінде алынатын білімнің қажеттілігін анықтайды.

Мемлекеттік тілді білу және бірнеше тілдерді меңгеру ел азаматтарының жекелей бәсекеге қабілеттілігінің факторына айналады. Мемлекеттік деңгейде әрбір қазақстандық кем дегенде үш тілді бірдей: қазақ тілін, орыс тілін және ағылшын тілін меңгеруі тиіс деген нұсқаулар жасалды. Бұл адамның алдында өзін-өзі дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер ашады, оған дүниетанымын едәуір кеңейтуге және өз еліне пайдасын тигізуге көмектеседі. Қазақстанның егеменділігі мен жаңа мемлекеттік тіл саясаты жағдайында жаңа тіл жағдайының қалыптасуына қатысатын құндылықтардан хабардар жастар өсіп шықты. Жаһандық этнотілдік жағдайдың «қиығы» көрсеткендей, сөйлеушілер саны жөнінен қытай тілінен кейін ағылшын тілі болып табылады. Жер шарының 500 млн-ға жуық тұрғыны ағылшын тілін ана тілі деп есептейді, ал 1 млрд-тан аса адам екінші тілі – макроделдал ретінде қолданады.

Әдебиеттер

- Сулейменова Э. Очерк языковой политики и языковой ситуации в Казахстане. – Алматы, 2009. – С. 1-7.
- Свинчукова Е.Г. Языковая картина мира русской диаспоры в Казахстане. – М., 2011. – С.3-5.
- Трушкина К.А., Горбунова В.С. Особенности коммуникации на английском языке в Индии // Perspectives of sciences and education. – М., 2014. №5(11). – С.41-49.
- Забелина Н.А. Двуязычие: язык как достояние социума. – М., 2010. – 28-31с.
- Among Wealthy Nations.U.S. Stands Alone in its Embrace of Religion. //The New Research Center for the People and the Press. 19 December 2002. – P.13 – 17.
- Зограф Г.А. Языки Южной Азии. – М.: Наука, 1990. – С. 33-40.
- Баранников П.А. Языковая ситуация в ареале языка хинди. – М.: Наука, 1984. – 27 с.
- Қазақстандағы тіл саясаты және оның этносаралық қарым-қатынастарға ықпалы. – Алматы, 2007. – 2-6 бб.
- Телебаев Г.Т. Государственная языковая политика в РК // New social policy and public administration. – Алматы, 2011. – С. 1-3.
- Примин В.В. Этнонациональная политика Казахстана: новые тренды и технологии // New social policy and public administration. – Алматы, 2011. – С. 6-9.
- Жикеева А.Р. Языковая ситуация Кустанайской области РК (Билингвистический аспект): Автореферат. – Челябинск, 2011. – С. 1-7.
- Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание // Социоллингвистика: Словарь-справочник. – Назрань: «Пилигрим», 2011. – 280 с.

Дятленко П. Языковая политика и языковые реформы в государственном и национальном странстве (аналитический обзор). // Социологическое обозрение. – М., 2007. Том.6. №3. – С. 1.

Алпатов В.М. Языковая политика в современном мире: «Одноязычная» и «двуязычная» практика и проблема языковой ассимиляции.//CorporatePolitics. – А., 2013. – С.1-13.

<http://www.akorda.kz> Елбасының 2010 жылғы 1 ақпандағы №922 жарлығы – Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары;

<http://www.adilet.zan.kz> Елбасының 2010 жылғы 19 наурыздағы №958 жарлығы – Үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарлама;

<http://www.economica.astana.kz> 2007 жылғы 6 сәуір №310 жарлығы – Қазақстан 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясы;

<http://www.economica.astana.kz> Елбасының 2012 жылғы Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы;

<http://www.zakon.kz> «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2011 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы».

<http://www.egov.kz> «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» 1997 жылғы 11 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы.

Strategplanrazvitia_kaz.doc.

Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2010. – 232 б.

Refernces

Suleymenova E. Ocherkyazykovopolitiki I yazikovoyssituatsii v Kazakhstane. – А., 2009.-1-7s.

Svinchukova E.G. yazikovayakartinamirarussoydiyaspори v Kazakhstane.-Moskva, 2011.-3-5s.

Trushkina K.A. Gorbunova V.S. Osobnosti kommunikatsii na angliiskom yazike v Indii.// Perspectives of sciences and education.-M.:2014.№5(11).-s.41-49.

Zabelina N.A.Dvuyazichiyе: yazik kak dostoyaniye sotsiuma.– М.,2010.-28-31s.

Among Wealthy Nations.U.S. Stands Alone in its Embrace of Religion. //The New Research Center for the People and the Press. 19 December 2002. –P.13-17.

Zograf G.A. Yaziki Yuzhnoy Azii.-M.:Nauka, 1990.-33-40s.

Barannikov P.A. Yazikovaya situatsiya v areale hindi.-M.:Nauka,1984.-27s.

Kazkhstandagi til sayasati zhane onin etnosaralik karim-katinastarga ikpali.-Almaty, 2007.-2b.

Telebayev G.T. Gosudarstvennaya yazikovaya politika v RK.// New social policy and public administration.-A., 2011.-S.1-3.

Primin V.V. Etnonatsionalnaya Politika Kazakhstana: noviye trendi I tehnologii.//New social policy and public administration.-A., 2011.-C.6-9.

Zhikeeva A.R. Yazikovaya situatsiya Kustanayskoі oblasti RK (Bilingvisticheski aspect). Avtoreferat.-Chelyabinsk, 2011.– 1-7s.

Zherebilo T.V. Termini I poniyatiya linguistiki: obshee yazikoznaniye.// sociolinguistika: Slovar-spravochnik.-Nazran: “Piligrim”. 2011.-280s.

Dyatlenko P. Yazikovaya politika I yazikoviyе reformi v gosudarstvennom I nacionalnom stranstve (analiticheski obzor). // Sociologicheskoye obozreniye.-M., Том.6. №3.2007.-S.1-12.

Alpatov V.M. Yazikovaya politika v sovremennom mire: “Odnoyazichnaya” I “dvuyazichnaya” praktika I problema yazikovoy assimilyatsii.// CorporatePolitics.-A., 2013.-C.1-13.

<http://www.akorda.kz> Elbasinin 2010 zhilgi 1 akpandagi No.922 zharligi – Kazakhstan Respublikasinin 2020 zhilga deyingi Strategiyalik damu zhospari;

<http://www.adilet.zan.kz> Elbasinin 2010 zhilgi 19 naurizdagi No.958 zharligi – Udemeli industriyalik innovatsionalik damitu zhonindegi memlekettik bagdarlama;

<http://www.economica.astana.kz> Elbasinin 2007 zhilgi 6 sauirdegi No.310 zharligi – Kazakhstannin 2030 zhilga deyingi damu Strategiyasi;

<http://www.economica.astana.kz> Elbasinin 2012 zhilgi Kazkhstan khalkina zholdauі “Kazakhstan-2050”Startegiyasi;

<http://www.zakon.kz> Tildерdi koldanu men damitudin 2001-2011 zhidarga arналган мемлекеттік бағдарламасы”, Tildерdi koldanu men damitudin 2011-2020 zhidarga arналган мемлекеттік бағдарламасы”;

<http://www.egov.kz> “Kazakhstan Respublikasindagi Til turali” 1997 zhilgi 11 shildedegi Kazakhstan Respublikasinin Zani;

Strategplanrazvitia_kaz.doc.

Nazarbayev N.A. Tarikh tolkininda.-Almaty: “Zhibek zholi” baspauyi, 2010.-232b.